MAAELUMINISTEERIUM

Valdade ettevõtete dünaamika, 2008–2014

Sisukord

1 Kasutatavad mõisted 2
2 Üldosa 3
2.1 Ettevõtete arvu muutus 4
2.2 Majanduskasvu kujunemine 6
2.3 Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014–2020 8
3 Valdade ettevõtete dünaamika ja ettevõtlusaktiivsus 10
4 Valdade ettevõtted majandussektorite järgi 15
5 Valdade ettevõtted töötajate arvu järgi 21
6 Kokkuvõtteks 22

Tõnu Taat
Maaeluministeerium
maaettevõtluse büroo

1. veebruar 2016

1 Kasutatavad mõisted

Statistiline profiil – majanduslikult aktiivsete üksuste kogum, mida Statistikaamet kasutab alusena majandusstatistika koostamisel.

Äriühingud – täis-, usaldus- ja osaühingud, aktsiaseltsid ning tulundusühistud.

Kontsern – juriidiliselt või finantsiliselt seotud ettevõtete assotsiatsioon, kuhu kuuluvad emaettevõte ja tema otseselt või kaudselt kontrollitavad ettevõtted.

Tegevusala – ettevõtte põhitegevusala, määratletud Eesti majanduse tegevusalade klassifikaatori (EMTAK) järgi.

Vallasisene linn – asustusüksus, mis on omavalitsusliku linna ja valla ühinemise tulemusena jäänud omavalitsusliku staatuseta.

Ettevõtlusaktiivsus – statistilisse profiili kuuluvate majanduslikult aktiivsete ettevõtete (äriühingud ja füüsilisest isikust ettevõtjad) arv 1000 elaniku kohta.

Majandususaldusindeks – Euroopa Komisjoni poolt avaldatav töötleva tööstuse, jaekaubanduse, ehituse, teeninduse ja tarbijate sesoonselt silutud kindlustunde indikaatorite koondnäitaja (100 = pikaajaline keskmine 1990–2012).

Primaarsektor (esmasektor) – põllumajandus, jahindus, metsamajandus ja kalapüük.

Sekundaarsektor (töötlev) – mäetööstus, töötlev tööstus, elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus ning ehitus.

Tertsiaarsektor (teenindav) – hulgi- ja jaekaubandus, hotellid ja restoranid, veondus, laondus ja side, finantsvahendus, kinnisvara rentimine ja äritegevus, avalik haldus ja riigikaitse, kohustuslik sotsiaalkindlustus, haridus, tervishoid ja sotsiaalhoolekanne, muu ühiskonna-, sotsiaal- ja isikuteenindus.

Sisemajanduse koguprodukt (SKP) – riigi residentide toodetud lisandväärtuste summa kogu rahvamajanduse ulatuses, millele on lisatud neto-tootemaksud. Residentideks peetakse üksusi, mis osalevad riigi majandusterritooriumil majandustegevuses vähemalt aasta jooksul.

SKP reaalkasv – püsivhindades arvestatud kasv.

SKP nominaalkasv – jooksevhindades arvestatud kasv.

Lisandväärtus – rahvamajanduse arvepidamise süsteemi SNA (System of National Accounts) tootmismeetodil arvutatakse toodangu ja vahetarbimise vahena rahalises väärtuses.

Netolisandväärtus (NLV) = kogutoodang - vahetarbimine + toetused (v.a investeeringutoetused) - maksud - kulum.

OECD – Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon.

Konkurentsivõime OECD defineering – ettevõtete, tööstuste, regioonide, riikide võime toota stabiilselt võimalikult kõrget kasumit ja pakkuda töökohti, olles samal ajal nähtav rahvusvahelises konkurentsis.

World Economic Forum (WEF) – Maailma Majandusfoorum.

v. e. a. – võrreldes eelmise aastaga.

2 Üldosa

Eesti piirkondlikke erinevusi on käsitlenud paljud autorid, lähenedes teemale üsna erinevatest vaatenurkadest. Puudutamata ei ole jäänud ka piirkonna majanduslik edukus või jätkusuutlikkus.

Analüüsitavaid objekte on geograafilist asukohta ja haldusjaotust silmas pidades defineeritud erinevalt[1]. Nii on piirkondade võrdlemisel kasutatud näiteks maakondlikku jaotust (Krusell 2013), haldusjaotust omavalitsusüksuse tasandil (Servinski ja Kivilaid 2013; Noorkõiv ja Ristmäe 2013), tööjõuareaale (Tõnurist 2013), aga võrreldud on ka maa- ja linnaasulaid (Omel jt 2011). Piirkondlike erinevuste väljaselgitamisel on kasutatud erinevaid kontseptsioone ning ka analüüsitud tunnuste muster on olnud erinev. Küll aga on kontseptsioonist sõltumata jõutud ühesugusele järeldusele, et Tallinna ja selle lähiümbruse ning Tartu majanduslik võimekus on teistest piirkondadest ette jõudnud.

Eestit võib piirkondadeks jagada mitmel moel. Üks võimalus on Eesti territooriumi haldusjaotuse seaduses kehtestatud Eesti territooriumi haldusjaotus. See seadus jagab Eesti haldusüksusteks ja asustusüksusteks[2]. Haldusüksused on maakonnad, linnad ja vallad. Asustusüksused on asulad ja asumid. Vallad jagunevad asulateks, milleks võivad olla külad, alevikud, alevid või vallasisesed linnad. Linnad võivad jaguneda asumiteks, aga praegu pole üheski linnas juriidiliselt kehtivaid asumeid.

Eestis on 213 kohalikku omavalitsust ehk 30 linna ja 183 valda, mis otsustavad ja korraldavad kohaliku elu küsimusi iseseisvalt. Igas teises omavalitsuses elab alla 2000 inimese. Lisaks omavalitsusstaatusega linnadele on Eesti veel 17 vallasisest linna, mis eraldi haldusüksust ei moodusta.

Statistikaamet kasutab mõisteid *linnalised asulad ja maa-asulad*. Linnaliste hulka kuuluvad linnad, vallasisesed linnad ja alevid. Maa-asulad on alevikud ja külad.

Käesoleva töö eesmärgiks on anda lühiülevaade viimaste aastate Eesti majanduslikult aktiivsete ettevõtete dünaamikast ja majanduskasvu kujunemisest ning Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014–2020 üldeesmärkidest.

[1] Allikas: Statistikaamet, Siim Krusell. „Linna- ja maaomavalitsusüksuste majanduslik edukus. Eesti piirkondlik areng.“ 2015.
[2] Allikas: Statistikaamet. Piirkondlik portree Eestist. http://www.stat.ee/pp

Põhjalikumalt on esitatud andmestik ja analüüs valdade ettevõtete dünaamikast ning ettevõtlusaktiivsusest, samuti ettevõtete jaotusest töötajate arvu ning majandussektorite lõikes. Aluseks on võetud maakondlik ja valla (maaomavalitsusüksuse) põhine lähenemine.

2.1 Ettevõtete arvu muutus

Alates 2010. aastast põhinevad kõik FIE-de andmed statistilises profiilis Äriregistril. Enne 2009. aastat pidid FIE-d, kelle käive oli suurem kui 250 000 krooni aastas, registreerima ennast Äriregistris. FIE-d, kelle käive oli alla selle, olid registreeritud ainult EMTA maksukohustuslaste registris. Statistikaameti andmebaasis esitatud andmed ettevõtete kohta haldusüksuse alusel enne 2010. aastat ei sisalda maksukohustuslaste registris registreeritud FIE-sid.

2010. aastal lisandusid maksukohuslaste registrist Äriregistrisse ümberregistreeritud majanduslikult aktiivsed füüsilisest isikust ettevõtjad, mistõttu ettevõtete üldarvu juurdekasv oli eelnenud aastatega võrreldes kiirem. Selle nõude tõttu lakkas aga kolmandik FIE-sid tegutsemast ja see mõjutas tegutsevate majandusüksuste koguarvu.

Seetõttu peab arvesse võtma, et FIEde arvu suur muutus 2010. a võrreldes 2009. aastaga tulenes registreerimiskorralduse muutusest, mitte suurest ettevõtlusaktiivsuse tõusust. FIEna tegutsema hakkamisel pole vaja algkapitali, nagu on olnud nõue osaühingu alustamisel[3], seega FIEna tegutsemist oli võimalik vaadelda kui kergemini kättesaadavat ettevõtlusvormi ja teatud määral viitab see ka sellele, et teiste ettevõtlusvormide võtmiseks polnud ettevõtjal vahendeid või vajadust.

Tabel 1. Majanduslikult aktiivsete ettevõtete arvu muutus, 2010-2014

Näitaja	2010	2011	2012	2013	2014
Majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv	100 216	103 833	108 884	112 760	113 765
… sh valdade ettevõtted	33 699	34 973	36 347	38 008	38 817
Valdade ettevõtete osakaal kõigist ettevõtetest, %	33,6	34,7	33,4	33,7	34,1
Majanduslikult aktiivsete ettevõtete arvu muutus, %	+22,3	+3,6	+4,9	+3,6	+0,9
… sh valdade ettevõtted, %	+29,3	+3,7	+0,9	+4,6	+2,1

Allikas: Statistikaamet.

Aastatel 2009 ja 2010 vähenes suurettevõtete arv majanduskriisi tõttu tunduvalt, vastavalt 12% ja 16%. 2011. aastal aga nende arv juba kasvas 11% – lisandus 16 vähemalt 250 töötajaga ettevõtet. Töötleva tööstuse valdkonna suurettevõtete arv kasvas viie võrra.

Erinevalt 2009. ja 2010. aastast kasvas ettevõtete arv ka teistes töötajate arvu suurusrühmades, kuigi mitte nii palju kui suurettevõtete arv. Nii nagu suurettevõtete hulgas kasvas ka alla kümne

[3] 2011. a alates on osaühingut võimalik asutada ilma osakapitali sissemakseta, sel juhul asutaja vastutab osaühingu ees osaühingu kohustuste eest tasumata sissemakse ulatuses.

töötajaga ettevõtete hulgas enim info- ja side tegevusala ettevõtete hulk – 14% ehk umbes 500 ettevõtte võrra.

Statistikaameti andmetel oli 2014. aastal ligi 114 000 (113 765) majanduslikult aktiivset ettevõtet, mida on 53 000 enam kui kümme aastat tagasi. Ettevõtetest oli äriühinguid ligi 87 000 ja FIEsid üle 27 000. Enamik (94%) oli alla 10 töötajaga ettevõtted. Vähemalt 250 töötajaga suurettevõtteid oli 191, neist ligi 70% Harjumaal.

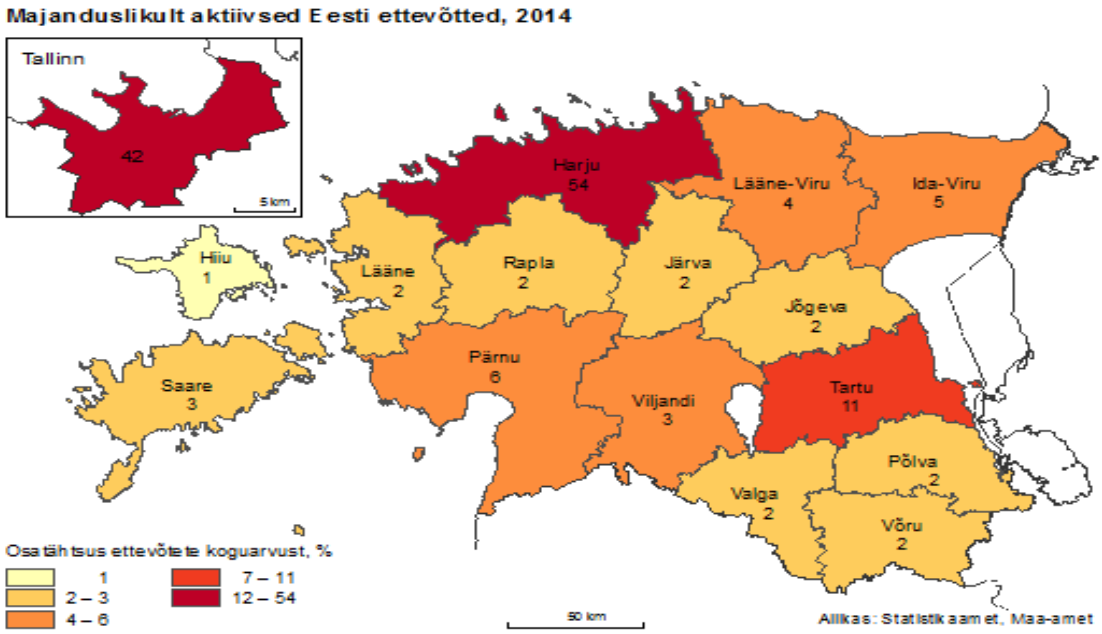
Äriühingute arvukus on Eestis viimaste aastate jooksul kasvanud, kuid FIEde arvukus vähenenud, mistõttu FIEde osatähtsus väheneb järjest. Nii on 2011.–2014. aastate jooksul äriühingute arv suurenenud 74 369st kuni 87 009ni (+17%) ja FIEde arvukus vähenenud 29 464st kuni 27 013ni (-8,3%).

Seejuures on valdades 2007.–2014. aastate jooksul suurenenud FIEde koguarv 9 180st kuni 13 408ni (+46%), kuid äriühingute arv on kasvanud ennaktempos (+70%) suurenedes 14 939st kuni 25 409ni, mis põhjustas ka valdades FIEde osatähtsuse vähenemist.

Üle poole ettevõtetest asub Harjumaal ning nimetatud osakaal pigem suureneb – kümme aastat tagasi 52%, kuid 2014. aastal juba 54% ettevõtete koguarvust. Järgneb Tartumaa, kus asub 11% ettevõtetest, Pärnumaa (6%) ja Ida-Virumaa (5%).

Eesti majanduslikult aktiivsete ettevõtete osatähtsust maakondade lõikes iseloomustab joonis 1, kus on osatähtsus esitatud protsentides.

Joonis 1. Majanduslikult aktiivsete ettevõtete osatähtsus ettevõtete koguarvust, 2014, (%)

Allikas ja kaart: Statistikaamet, Maa-amet.

Kolm protsenti ettevõtetest on Saaremaal ja Viljandimaal, ainult üks protsent asub Hiiumaal ning ülejäänud maakondades on kaks protsenti majanduslikult aktiivsetest ettevõtetest.

Tavapäraselt oli kõige enam kaubandusettevõtteid (18%), kuid nende osatähtsus on viimase kümne aastaga vähenenud – aastal 2004 moodustasid kaubandusettevõtted 29% kõikidest ettevõtetest. Samas näiteks info- ja sideettevõtete osatähtsus kasvab – kümme aastat tagasi oli neid ligi 1500 (3% kõikidest ettevõtetest), 2014. aastaks aga üle 5000 (5% kõikidest ettevõtetest).

Põllumajanduse, metsamajanduse ja kalapüügi ettevõtete osatähtsus oli 2005. aastal 15,9%, mis 2014. aastal moodustas aga 10,8% kõigist majanduslikult aktiivsetest ettevõtetest. Seejuures on nimetatud aja jooksul primaarsektori ettevõtete koguarv kasvanud 10 377st kuni 12 561ni (+21%), kuid kõigi majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv on kasvanud palju kiiremini (+74%).

2.2 Majanduskasvu kujunemine

Rahandusministeeriumi (*edaspidi* RM) hinnangul kasvas Eesti SKP aastatel 2005–2006 oluliselt kiiremini, kui majanduses olemasolevaid ressursse arvestades oleks eeldatav olnud, tekitades olulisi tasakaalustamatusi. Kriisieelsel perioodil võis Eesti majanduse jaoks pidada jõukohaseks ca 6% majanduskasvu, kuid tegelikkuses ulatus see kohati üle 10%. Kasv tugines nii kiirel välisraha sissevoolul kui ka üleüldisel optimismil, mis paisutas sisenõudluse oluliselt suuremaks kogutoodangust ja sissetulekutest.

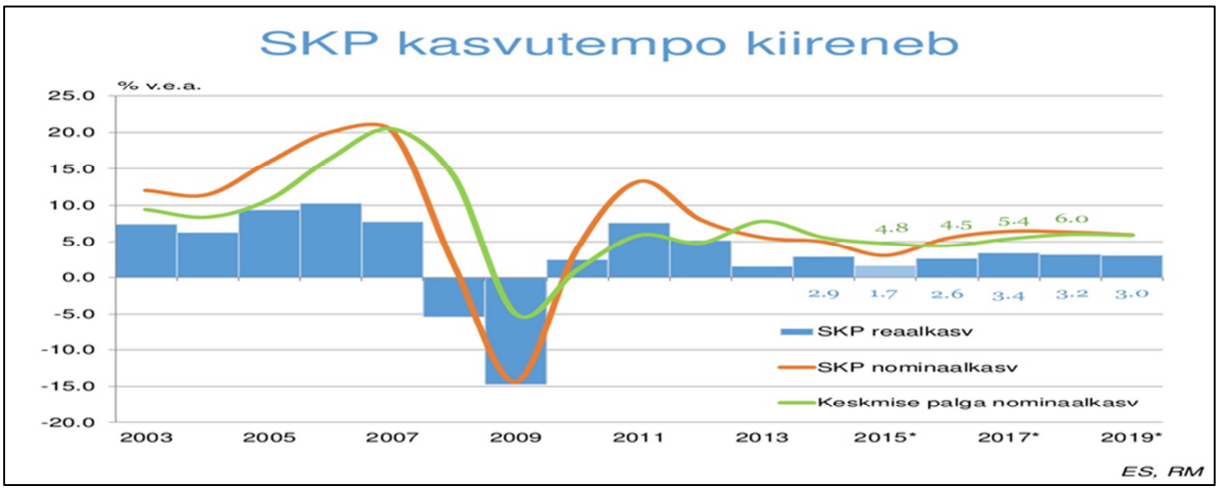
2008. aasta sügisel puhkenud globaalne finantskriis võimendas alanud majanduse tsüklilisest käitumisest tulenevat majanduslangust veelgi. Majanduslanguse põhi jäi 2009. aasta III kvartalisse ja IV kvartali SKP oli eelmisest kvartalist juba 1% võrra suurem.

SKP aastased muutused pöördusid positiivseks 2010. aasta teises kvartalis kui majanduskasvuks kujunes 3,1%. Kogu 2010. aasta jooksul kasvutempo kiirenes ning kogutoodangu kasv ulatus 2011. aasta esimesel poolel 8,5%-ni ning aasta kokkuvõttes 7,6%-ni.

Majanduskasv tugines ekspordil, mille kasvutempo kiirenes märgatavalt, panustades kasvu 27 protsendipunkti. Peamised eksportijad on töötleva tööstuse ettevõtted.

Eesti majanduse üldist olukorda iseloomustab joonis 2, kus on esitatud SKP muutused ja RMi prognoos aastateks 2015–2019.

Joonis 2. SKP kasvu dünaamika, 2003-2014 ja prognoos 2015–2019, % v. e. a.

Allikas ja joonis: Rahandusministeerium

Eesti majanduse reaalkasvuks kujunes Statistikaameti täpsustatud hinnangul 2013. aastal 0,8 protsenti. Neljandas kvartalis aeglustus kasvutempo 0,3 protsendini. Vaatamata tagasihoidlikule reaalkasvule kasvas majanduse nominaalne maht siiski eelmisel suvel prognoositud tempos ehk 5,9 protsenti.

Nominaalkasvu (ehk jooksevhindades arvestatud kasv) ja reaalkasvu (ehk püsivhindades arvestatud kasv) suur vahe tulenes impordi- ja ekspordihindade muutuste erinevusest. Reaalne majanduskasv näitab, kui palju hüvede kogus majanduses tegelikult tõusis.

Eesti majandus kasvas 2014. aasta esimeses pooles 1,5% peamiselt sisetarbimisele suunatud valdkondade toel. Teisel poolaastal pöördus ekspordist sõltuv töötlev tööstus taas kasvule ning majanduskasv kiirenes.

Aasta kokkuvõttes oli majanduse reaalkasvuks 2,9%. Pool majanduskasvust tuli netotootemaksude suurenemisest, samas tegevusalades toodetud lisandväärtuse kasv oli tagasihoidlik (1,1%). Lisandväärtuse kasvu toetas enim tööstussektor ja kaubandus ning vähendas veondus ja laondus ning ehitussektor. Tootmise üldisele kallinemisele avaldas mõju elektrienergia (elektrituru liberaliseerimine), ehituse (tööjõukulud), hariduse, kinnisvaraalase tegevuse (kõrged üürihinnad) ning tervishoiusektori (tõstetud koduvisiidi ja ambulatoorse eriarstiabi tasu) hindade kiirem kasv ning ka see, et impordihindade langus on ekspordi omadest kiirem.

Kiirem majanduskasv kajastus ka tootlikkuse kasvu ja elatustaseme kiirenemises. Tootlikkus töötatud tunni kohta kasvas 1,7% (2013. aastal 1,4%). Reaalpalga tõusu tempo oli 2014. aastal olenevalt kvartalist 5–7% ehk oluliselt kiirem kui 2013. aasta esimesel poolaastal, kuid sarnane 2013. aasta teise poolega.

Peale majanduskasvu aitasid elatustaseme tõusule[4] kaasa hinnataseme muutused. Aasta kokkuvõttes langes tarbijahinnaindeks 0,1%. Kõige tähelepanuväärsem oli tarbijahinnaindeksi puhul eluasemehindade 1,4% langus esimest korda 15 aasta jooksul. Kodumajapidamiste suurimate kuluartiklite hulka kuuluvad toit ja joogid jäid 2013. aastaga võrreldes samale hinnatasemele ning riided ja rõivad kallinesid vaid 1,2%.

Majanduskasvu vedajaks on ka sisenõudlus, kuid oodatakse ekspordi mõju suurenemist. 2015. aasta majanduskasvuks prognoositakse 1,7%[5]. Kasvu jääb vedama sisenõudlus, kuid mõnevõrra kiireneb ka eksportiva tööstuse ja teeninduse kasv. Import kasvab ekspordist kiiremini, mistõttu osutub netoekspordi mõju SKP kasvule taas negatiivseks. Majanduskasv kiireneb välisnõudluse suurenemise toel järk-järgult 2016. ja 2017. aastal, vastaval 2,6%ni ja 3,4%ni. Aastatel 2018–2019 peaks Eesti majandus kasvama keskmiselt 3% aastas, tuginedes nii ekspordile kui ka sisenõudlusele.

2.3 Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014–2020

Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014–2020 üldeesmärkide seadmisel on lähtutud konkurentsivõime kavas “Eesti 2020“ (http://valitsus.ee/et/riigikantselei/eesti2020) seatud kahest katuseesmärgist:

- tõsta tootlikkust töötaja kohta Euroopa Liidu keskmisega võrreldes 80%-ni;
- tõsta tööhõive määra vanusegrupis 20–64 76% tasemele.

Tootlikkuse tõstmisel keskendutakse nii ettevõtjate ambitsioonikuse kasvatamisele kui ka teadus-arendustegevuse ja innovatsiooni-investeeringute hoogustamisele ning ekspordile.

Tööhõive osas keskendutakse tööturu struktuursete muutuste esilekutsumisele kõrget lisandväärtust loovate töökohtade osakaalu suurendamise abil Eesti majanduses. Lähtudes eeldusest, et tootlikkuse kasv viib pikemas perspektiivis ka tööhõive kasvuni, on strateegia üldeesmärgiks seatud tootlikkuse kasv.

Mõjumudeli arvutamisel on aluseks võetud Eesti 2020 strateegias seatud eesmärgid:

“Eesti 2020“	Algtase (2011-2012)	Sihttase (2020)
Erasektori T&A kulutused	1,49%	2%
Eesti ekspordi osakaal maailmakaubanduses	0,099%	0,110%
Tööjõutootlikkus EL-keskmisest	67%	80%

EAS ja MKM viisid nende näitajate lõikes läbi analüüsi, selgitamaks, mida tähendab iga sihttaseme saavutamine kvantitatiivselt:

- erasektori T&A kulutuste soovitud taseme saavutamine tähendab, et kulutused aastal 2020 on 205 mln € suuremad;

[4] ”Eesti statistika aastaraamat. 2015. Majandus- ja sotsiaalülevaade.“
[5] Rahandusministeeriumi 2015. aasta suvine majandusprognoos.

- Eesti ekspordi osakaalu tõstmine maailmakaubanduses tähendab, et Eesti eksport peab perioodi jooksul kasvama 16 mld €;
- tootlikkuse taseme tõstmine 80%-ni EL keskmisest tähendab, et lisandväärtus peab kasvama 12,3 mld €.

Ekspertide hinnangul on Eesti majanduse olukord varasemast jätkusuutlikum arvestades majanduspoliitikat, nõudlust, tööpuudust ja rahvusvahelist konkurentsivõimet. Varasemast negatiivsemat mõju avaldas aga kõrge inflatsioon ning vajaliku tööjõu puudus.

Peamised ettevõtlust takistavad tegurid Eestis on Arengufondi[6] küsitletud ekspertide hinnangul ettevõtlusalaste teadmiste ja oskuste ebapiisavus, hariduse vähene suunatus loomingulisusele ja algatusvõimele, puudulik teadmiste siire akadeemilisest sfäärist ettevõtlusse ja ühiskonnas levivad negatiivsed hoiakud ettevõtjatesse. Alg- ja põhihariduse tasemel ei pöörata ettevõtlusele peaaegu mingit tähelepanu.

Tootlikkuse tõstmine, on otseselt seotud meie inimeste teadmistega, oskustega, töökogemustega ja kvalifitseeritud tööjõu olemasoluga. See ei puuduta ainult tippspetsialiste. Ikka veel oleme olukorras, kus iga kümnes noor, kes haridussüsteemist väljub, on tegelikult ainult põhiharidusega ja tal pole mingeid oskusi, isegi mitte kutseoskusi.

Vaatamata välisinvesteeringute suhteliselt suurele rollile majanduses ei ole meil õnnestunud riiki tuua rahvusvaheliste kaubamärkide pea- või regioonikontoreid ega strateegilisi arenduskeskusi.

Eestis on välisinvesteeringute osakaal majanduses suur (75,4% SKTst, Iirimaal 112%, Leedus 32,6%, Soomes 31%). Samuti raskendab Eesti tänast olukorda asjaolu, et töötlevasse tööstusesse investeerinud välisinvestorid on tulnud siia suures osas hinnaeelisele tuginedes. See eelis on aga ressursside piiratuse tingimustes kadumas.

Välisinvesteeringute maht on meil kümne aasta taguse ajaga võrreldes ikka märgatavalt langenud. 2013. aasta välisinvesteeringute maht oli 2007. aastaga võrreldes kolm korda väiksem. Siin on oluline roll maailma majanduskriisi mõjul, samuti ka investoreid mõjutaval kasvanud riskil.

Investeeringute mahu ja tõhususe[7] (ühe euro lisandväärtuse loomiseks tehtud investeeringud materiaalsesse põhivarasse) poolest jääme näiteks Saksamaast ja Iirimaalt maha üle kahe korra, kõrgtehnoloogiasektoris kolm korda.

Euroopa majanduses on kasutuses termin – Tööstus 4.0 – mis iseloomustab tööstuse uut arengujärku (innovatsiooni). Tööstus 4.0 eesmärgiks on ühendada interneti teel masinad ettevõtetes ja ettevõtete vahel ning põhineb eelkõige tehnoloogiatele nagu küber-füüsilised süsteemid ja asjade Internet ning kontseptuaalselt näeb ette olulisi muudatusi kogu väärtusahela juhtimises. (http://www.arengufond.ee/2015/04/happy-hour-toostuse-automatiseerimine-ja-toostus-4-0-eesti-voimalused/#sthash.FMLgiJre.dpuf). See annab võimaluse saavutada senisest palju paindlikum ja odavam tootmine, näiteks on võimalik toota personaalseid tooteid masstootmise hinnaga. Tänu

[6] http://www.stat.ee/public/teadustood/2013/Arengufond_GEM_uuringu_raport.pdf
[7] World Economic Forum. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2015-16.pdf

nende põhimõtete rakendamisele suudab tööstus kiiresti reageerida muutuvale ekspordinõudlusele, toota kõrge kvaliteediga ja massilisele seeriatootmisele sarnase kulubaasiga väikeseeriaid.

Tööstus 4.0 on piirideta, paindlik, efektiivne ja maailmale avatud tööstussektor - seetõttu tuleb luua väga palju standardiseeritud seadusi, mis puudutavad omandikaitset, turvalisust, andmesidet jne. Selleks, et saaksime potentsiaali ära kasutada, peavad tegevused olema harmoniseeritud. Peame oma töötajatega tehnoloogia arengule järele jõudma ja töötama nutikamalt. See on ka tulevikuperspektiiv maapiirkondade tööstusettevõtetele.

Selleks, et tööstuses lisandväärtust ja tootlikkust tõsta on vaja Eestisse meelitada nii välisinvesteeringuid kui ka üheaegselt arendada inimkapitali. Üldine põhimõte on toetada kapitali otseinvesteeringuid tootmisseadmetesse jm seotusse, tagamaks üleüldse ekspordivõimekust, selle struktuursest uuenemisest ja kasvust rääkimata.

Tootlikkuse tõstmine on seotud ka investeeringutega tootearendusse ja uutesse tehnoloogiatesse. Eesti jaoks on suur katsumus, kuidas majandusse rohkem raha tuua, eriti just välisinvesteeringuid.

3 Valdade ettevõtete dünaamika ja ettevõtlusaktiivsus

Käesolevas peatükis käsitletakse valdade ettevõtteid olemasolevate andmekogude alusel, konkreetselt on alljärgneva alaosa andmete allikas Statistikaameti majandusüksuste andmebaas (ESA 2014), mille alusel vaadeldakse statistilisse profiili kuuluvate (st tegutsevate) ettevõtete arvu valdades ja kogu Eestis. Erinevalt juriidilistest registritest määratakse majandusüksuste statistilises registris iga aasta lõpus kindlaks aasta jooksul tegutsenud üksuste populatsioon ehk statistiline profiil.

Käesolevas ülevaates on vallasisesed linnad arvatud valdade hulka. Kuna töö eesmärgiks on anda taustinfo kasumitaotlusega ettevõtete kohta, siis on kasumitaotlusteta üksused välja arvatud.

Valdades oli 2014. aastal 38 817 statistilisse profiili kuuluvat ehk tegutsevat ettevõtet, mis moodustas 34,1% kõigist Eesti ettevõtetest. Perioodi 2008–2014 jooksul on valdade tegutsevate ettevõtete arvukus suurenenud 13 919 ettevõtte, ehk 55,9% võrra, mis on Eesti vastavast keskmisest näitajast 9,5 protsendipunkti kõrgem. Tabelis 2 on toodud valdade ettevõtete jaotus maakondade lõikes perioodil 2008-2014.

Tabel 2. Statistilisse profiili kuuluvad valdade ettevõtted maakondade lõikes, 2008–2014

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Harju	6 261	6852	8 499	9 176	9 808	10 189	10 592
Hiiu	420	415	540	561	570	881	888
Ida-Viru	1 480	1491	1835	1858	1895	1 950	1981
Jõgeva	1 044	1058	1394	1475	1511	1 544	1538
Järva	1 121	1124	1453	1504	1548	1 555	1571
Lääne	892	931	1200	1194	1220	1 234	1238
Lääne-Viru	1 948	2069	2548	2605	2670	2 712	2751
Põlva	949	1022	1479	1514	1555	1 991	2038
Pärnu	2 340	2348	3022	3050	3137	3 159	3201
Rapla	1 845	1927	2600	2653	2704	2 760	2769
Saare	1 156	1158	1625	1696	1736	1 765	1807
Tartu	2 080	2243	2845	3013	3175	3 401	3507
Valga	821	853	1115	1103	1146	1 146	1161
Viljandi	1 458	1453	1934	1938	2009	2 026	2026
Võru	992	1115	1610	1633	1663	1 695	1749
KOKKU	**24 898**	**26 070**	**33 699**	**34 973**	**36 347**	**38 008**	**38 817**

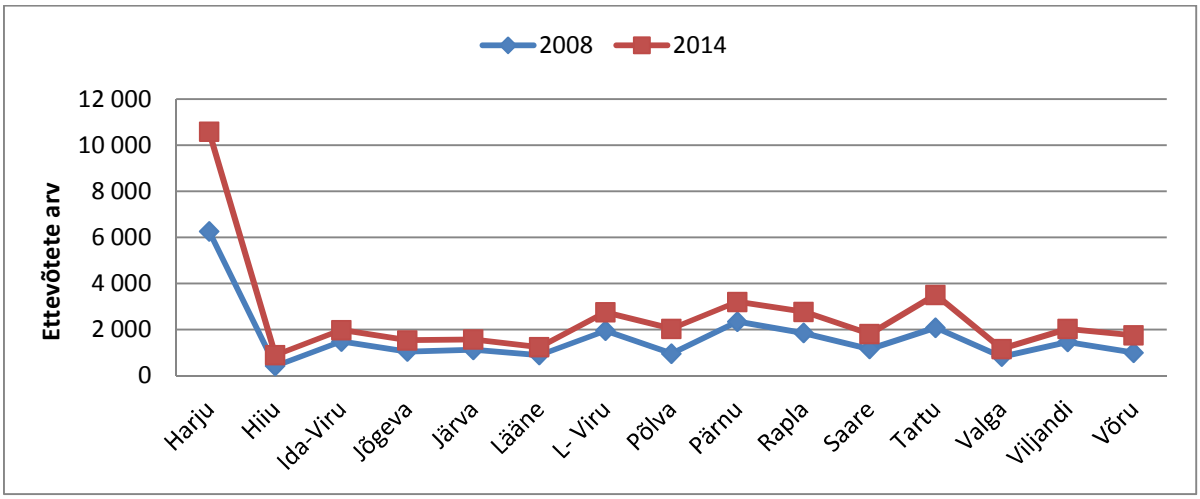
Allikas: Statistikaamet.

Aastatel 2008–2014 on kõige aktiivsemalt valdade ettevõtete arv kasvanud Põlva (+115%), Hiiu (+111%), Harju (+69%) ja Tartu (+51%) maakonnas.

Arvestada tuleb aga siin, et Põlva linn on 2013. a muutunud vallasiseseks linnaks (2014. a oli 5646 elanikku ja 417 tegutsevat ettevõtet). Kärdla linn (2014. a elanikke 3013 ja 294 tegutsevat ettevõtet) on vallasisene samuti alates 2013. aastast. Seega on Hiiumaa ja Põlvamaa valdade ettevõte arvu 2013–2014. aastate kasvu taga on Kärdla ja Põlva linnade ühinemine vallaga ja seeläbi vallasiseseks linnaks muutumine.

Madalam ettevõtete arvu suurenemine vaadeldaval perioodil oli Ida-Viru (+34%), Lääne-Viru (+41%) ja Valga (+41%) maakonnas. Ettevõtete arvu aastatel 2008 ja 2014 iseloomustab joonis 3.

Joonis 3. Statistilisse profiili kuuluvad valdade ettevõtted, (2008 ja 2014)

Allikas: Statistikaamet.

Nagu Eesti ettevõtted tervikuna, nii on ka maapiirkonnas tegutsevad ettevõtted koondunud Põhja-Eestisse, eelkõige Tallinna ümbrusesse – kõigist valdades tegutsevatest ettevõtetest 27,3% oli 2014. a registreeritud Harjumaale. Maakondliku jaotuse plussiks on see, et võrdluseks on kasutada rohkem andmeid, samas on miinuseks maakondade sisemine mitmekesisus.

Elanikkonna ettevõtlusalast aktiivsust hinnatakse võrreldes vastava piirkonna tegutsevate ettevõtete arvu 1000 elaniku kohta. 2009. aasta Eesti keskmiseks näitajaks oli 61 ettevõtet, valdade keskmiseks aga 55 ettevõtet 1000 elaniku kohta.

2010. aastal oli Eestis keskmiselt 75 ettevõtet ja valdades keskmiselt 71 ettevõtet 1000 elaniku kohta. 2011–2013. aasta vastavad arvud olid juba 78 ja 74; 82 ja 75; 85 ja 79. Tabelis 3 on toodud valdade elanike keskmine ettevõtlusaktiivsus 1000 elaniku kohta.

Tabel 3. Valdade elanike keskmine ettevõtlusaktiivsus perioodil 2009 – 2014 (ettevõtet 1000 aastakeskmise elaniku kohta)

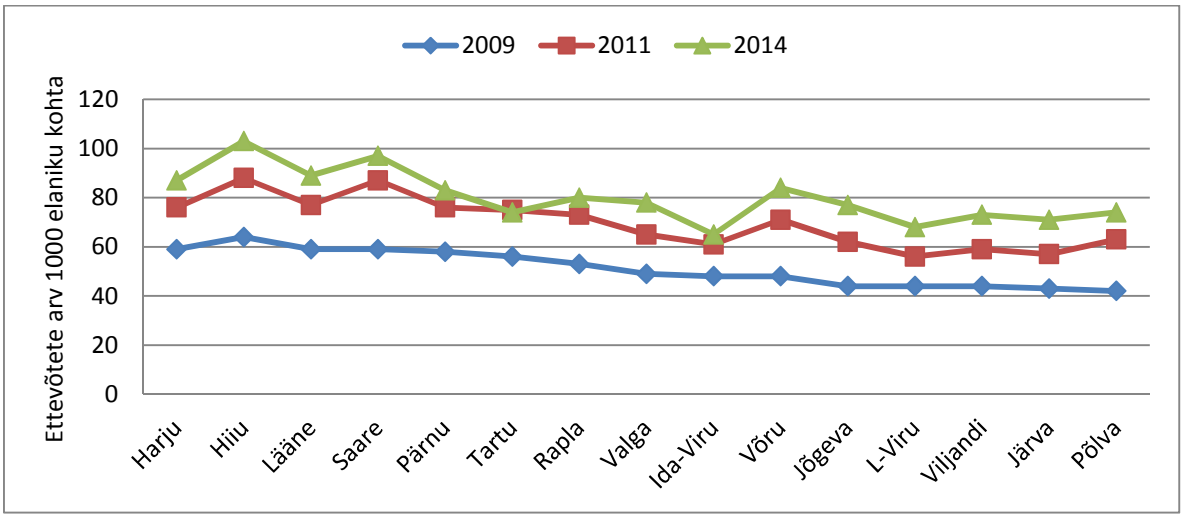
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Harjumaa	59	72	76	80	84	87
Hiiumaa	64	85	88	103	102	103
Läänemaa	59	77	77	86	87	89
Saaremaa	59	83	87	94	96	97
Pärnumaa	58	75	76	79	81	83
Tartumaa	56	71	75	67	72	74
Raplamaa	53	71	73	76	79	80
Valgamaa	49	65	65	74	76	78
Ida-Virumaa	48	60	61	62	65	65
Võrumaa	48	70	71	78	81	84
Jõgevamaa	44	58	62	73	75	77

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Lääne-Virumaa	44	55	56	63	67	68
Viljandimaa	44	59	59	70	72	73
Järvamaa	43	55	57	68	69	71
Põlvamaa	42	61	63	70	72	74
Keskmine	**55**	**71**	**74**	**75**	**79**	**79**

Allikas: Statistikaamet.

Jätkuvalt on üldine ettevõtlusaktiivsus valdades võrreldes Eesti keskmisega madalam: 2014. a oli valdade ettevõtlusaktiivsus 79 ettevõtet 1000 elaniku kohta, kogu Eestis aga 86 ettevõtet. Äriühinguid oli valdades keskmiselt 52 äriühingut 1000 elaniku kohta. Seejuures iseloomustab maapiirkondi just FIEde suurem osakaal: 2014. a oli valdades 27 ja kogu Eestis keskmiselt 20 FIEt 1000 elaniku kohta. Joonisel 4 kajastub ettevõtlusaktiivsuse muutus maakondade lõikes aastatel 2009, 2011 ja 2014.

Joonis 4. Valdade keskmine ettevõtlusaktiivsus 2009, 2011 ja 2014, (ettevõtteid 1000 elaniku kohta)

Allikas: Statistikaamet.

Statistikaamet arvestab linnaliste asulate hulka linnad, vallasisesed linnad ja alevid, maa-asulate hulka alevikud ja külad.

Ettevõtted on aga avaldatud omavalitsusüksuste tasandil, mistõttu vallasiseste linnade andmeid eraldi ei esitata. Siinkohal on oluline ära märkida, et maaomavalitsusüksuste alla liigituvad antud analüüsi puhul ka vallad, kus paikneb vallasisene linn ning käesolev analüüs võttis aluseks omavalitsusüksustel põhineva jaotuse.

Palju äriühinguid 1000 elaniku kohta võib tähendada ka seda, et valdav enamus ettevõtetest on väikesed, kuid ainult väikeste ettevõtetega on keeruline majanduses edukas olla. Maakondlikul tasandil ei pruugi ettevõtlusaktiivsuse ja majandusarengu seos üheselt seostatav olla. Näiteks võib maakonna ettevõtlusaktiivsuse näitaja olla madal, kuna seal tegutsevad üksikud suurt lisandväärtust

loovad ettevõtted, kuid SKP ületab mõne teise maakonna näitajat, kus on palju mikro- ja väikeettevõtteid ning suur ettevõtlusaktiivsus.

Maakondlikud erinevused on jätkuvalt suured: 2009. aastal oli ettevõtlusaktiivsus Hiiu maakonna valdades 64, kuid Järvamaa ja Põlvamaa valdades kõigest 43 ja 42. 2011. aastal suurenes ettevõtlusaktiivsus kõigis maakondades, seejuures Hiiumaa valdades jõudis 88-ni, kuid Lääne-Virus (56) ja Järvamaal (57) oli see näitaja 1,5 korda madalam. Aastate 2013–2014 jooksul on valdade keskmine ettevõtlusaktiivsus kasvanud 79ni, aktiivsemad on olnud Hiiu (103), Saare (97) ja Lääne (89) maakonna ettevõtjad. Vaatamata sellele, et ettevõtete arv on kasvanud, on ettevõtlusaktiivsus jäänud tagasihoidlikuks Ida-Virumaal (65) ja Järvamaal (71).

ESA andmete põhjal saab järeldada, et üldine ettevõtlusaktiivsus on suurim peale Tallinna, Tartu ja Pärnu lähiümbruse valdade ka Lääne- ja Kagu-Eestis, kuid nende piirkondade vahel on oluline erinevus ettevõtluse vormis. Kui Tallinna, Tartu, Pärnu lähiümbrusesse on koondunud äriühingud, siis Kagu-Eestis on valdavalt tegemist FIEdega, mida võib seostada piirkonna majandusliku arengu raskustega.

Lääne-Eesti kõrgema ettevõtlusaktiivsusega valdades on üheaegselt keskmiselt rohkem nii äriühinguid kui FIEsid. Seega võib neid vaadelda kui piirkondi, kus on atraktiivseid tõmbefaktoreid (nt turismi arengu võimalused jms) ja ka tõukefaktoreid (muude heade töökohtade puudus).

Valdade ettevõtlusaktiivsust iseloomustav näitaja on ka ettevõtluse mitmekülgsus, mida mõõdetakse kohaliku omavalitsusüksuse territooriumil registreeritud äriühingute, füüsilisest isikust ettevõtjate ning riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste esindatud tegevusalade arvuga. Siin avaldub suur erinevus valdade ja linnade vahel. Võrreldes Eesti keskmise näitajaga (20 tegevusala), on oluline erinevus valdade (18) ja linnade (30) keskmise näitaja vahel.

Valdades oli 2014. a 13 408 FIEd, kes moodustasid peaaegu poole kõigist Eesti FIEdest (49,6%) ning 34,5% kõigist valdades tegutsevatest ettevõtetest.

Kui jätta arvestusest välja FIEd, siis on äriühingute ettevõtlusaktiivsus valdades kasvanud 2007. aasta 31st ettevõttest 1 000 elaniku kohta kuni 52ni 2014. aastal. Kõrgem aktiivsus on Harju (74), Hiiu ja Tartu (54) valdades ning madalam Viljandi (36,5), Jõgeva (36,6) ja Võru maakonna (37,5) valdades.

2014. a oli kogu Eesti tegutsevatest ettevõtetest 54% registreeritud Harjumaal, valdade ettevõtetest aga 27,3%. Kogu Eesti äriühingutest oli 2014. a 60,8% registreeritud Harju maakonnas, sh 48% Tallinnas. Sellele järgnes Tartumaa, kus asus üle kümnendiku (12,6%) kogu Eesti äriühingutest, ja Pärnumaa (5,6%); ülejäänud maakondade osakaal jäi alla 5%. 2014. a asus 4/5 valdade äriühingutest eespoolnimetatud kolmes maakonnas: Harjumaal, Tartumaal ja Pärnumaal.

Ettevõtluse statistikaandmete põhjal saab järeldada, et elujõulisemad on suured keskused ja neid ümbritsevad vallad. Tallinna mõju ulatub peale Harju maakonna ka Rapla ja Järva maakonna põhjaossa. Tartu ja Pärnu linna mõjupiirkond on väiksem, haarates kahekümne kilomeetri raadiuses paiknevaid valdasid.

Suurematest linnapiirkondadest kaugemale jäävate piirkondade tööjõu, loodus- ja ajaloolis-kultuuriliste ressursside kasutuselevõtt uue ettevõtluse loomiseks pole olnud piisav[8]. Tuginedes Tartu Ülikooli 2010. aastal läbi viidud regionaalse pendelrände uuringule[9], on Tallinna ja Tartu mõjuala laienedes mitmed väiksemad toimepiirkonnad nõrgenenud või lakanud sisuliselt toimimast, olles haaratud Tallinna ja Tartu linnapiirkondade mõjualasse. Lisaks tasuvate töökohtade nappusele on väiksemates maakonnakeskustes pakutavad teenused ja vaba aja veetmise võimalused võrreldes suuremate linnadega piiratud. Ka on ebaühtlased keskus-tagamaa vahelised transpordiühendused, mis on olnud takistuseks kohapealse tööjõu ja inimressurssi rakendamisel toimepiirkonna siseselt.

Keskustest kaugemale jäävad piirkonnad seisavad hõreneva rahvaarvu tingimustes silmitsi väljakutsega kohaneda muutunud oludega, mis puudutab esmajoones töökohtade ja teenuste piiratud kättesaadavust kohapeal.

Maakondade äärealadel ja suurtest veoteedest eemale jäävates valdades on nii ettevõtjate, kui ka tegevusalade arv väike, piirdudes halvimal juhul vaid avalike teenuste ja üksikute äriühingutega. Valdavas enamikus maapiirkondades on seega majandustegevus ühekülgne, mistõttu elanikel on väiksem võimalus sobivat tööd leida. Vaatamata ettevõtlusaktiivsuse suurenemisele ei ole aga töökohtade arv maal kasvanud ja u pooled maapiirkonna hõivatutest on sunnitud töötama väljaspool valda.

Kahjuks ei ole Eestis viimase kahekümne aasta jooksul õnnestunud luua piisavalt hästi toimivat mehhanismi, mis võimaldaks soodustada efektiivsemalt töökohtade ja ettevõtete loomist ning nende tegutsemise toetamist ääremaadel.

Suur osa ekspordile orienteeritud väliskapitalile kuuluvatest ettevõtetest on siin sellepärast, et neile sobib meie tööjõukulude tase, mis on arengumaade omast küll tunduvalt kõrgem, kuid Skandinaavia riikide omast siiski kaks-kolm korda madalam. Meil domineerib välismaiste investorite oskustel, sidemetel ja innovatsioonil põhinev enamasti suhteliselt lihtne töö.

Ekspertide arvates on vaja põhjalikult muuta meie senist investeerimis- ja innovatsioonipoliitikat. Tuleks analoogselt Põhjamaadega välja arendada regionaalsed innovatsioonisüsteemid, mis koondaksid aja jooksul regioonis kogutud teadmised ja oskused, arendaks välisturgudel konkurentsivõimelisi tooteid ja teenuseid ning toetaks regiooni rahvusvahelistumist.

4 Valdade ettevõtted majandussektorite järgi

Võttes aluseks tegevusalade jaotust kolmeks sektoriks (primaar-, sekundaar- ja teenindussektor), on 2000. aastatel olnud trendiks primaarsektoris tegutsevate ettevõtete osakaalu vähenemine. Kogu Eesti ettevõtete hulgas langes primaarsektori ettevõtete osakaal 18,9%-lt 2001. a 12,3%-ni 2011. a. Selle arvelt tõusis tertsiaarsektori ettevõtete osakaal, mis 2011. a jõudis 70,4%-ni kogu ettevõtete

[8] Eesti inimvara raport 2011.
[9] Ahas R. et al, 2010. „Regionaalse pendelrände uuring“.

üldarvust. Sama areng oli ka oluliseks maaettevõtluse arengut kirjeldavaks teguriks, sest vaadeldava kümnendi keskel ületas tertsiaarsektori ettevõtete arv esimest korda primaarsektori ettevõtete arvu.

Kui 2001. a oli primaarsektori ettevõtete osakaal valdade ettevõtete hulgas 49,7%, siis 2011. a oli primaarsektori osakaal vähenenud 32,2%-ni. 2010. aasta põllumajandusloenduse andmetel oli Eestis 19 613 põllumajanduslikku majapidamist. Nende arv on eelmise, 2001. aasta loendusega võrreldes vähenenud Eestis ligi kolm korda, samal ajal kui kasutatava põllumajandusmaa pind on suurenenud 8%. See näitab, et Eesti põllumajandustootmine koondub üha enam suurtesse majapidamistesse.

Põllumajanduslike majapidamiste vähenemine on toimunud põhiliselt väiksemate, alla 10-hektarilise põllumajandusmaaga majapidamiste arvel. Vähenenud on ka 10 kuni 100-hektariliste majapidamiste arv. Samas kui suurte, üle 100 hektari põllumajandusmaaga majapidamiste arv on suurenenud ligi kaks korda. Välisriigi ettevõtjatele kuuluva sajakonna põllumajandusliku majapidamise valduses on vaid 4% Eesti põllumajandusmaast, kuid ka 6% veisekasvatusest, 40% seakasvatusest ja 76% linnukasvatusest.[10]

Eesti põllumajandusliku majapidamise keskmine suurus on viimase üheksa aastaga tõusnud 16 hektarilt 48 hektarile, see on ligi neli korda suurem kui Euroopa Liidus keskmiselt.

Suurmajapidamistes jätkus 2010. aastal tööd 11 000 täiskohaga töötajale ning ühe inimaasta kohta toodeti põllumajandussaadusi ligi 41 000 euro väärtuses. Väikemajapidamiste jätkuvalt suur osatähtsus tõstis põllumajandusega seotud inimeste arvu ligi 60 000-ni. Põllumajandustööga seotud inimestest ligi kolmandikul oli töökoht ka väljaspool majapidamist ning neist 85% jaoks on põllumajandus vaid lisategevus.[11]

Kahe põllumajandusloenduse vahel vähenes põllumajandustööga seotud isikute arv 2,1 korrast Valga ja Võru maakonnas 2,7 korrani Harju maakonnas ja tööjõukulu 1,9 korrast Hiiu

maakonnas 3,2 korrani Ida-Viru maakonnas.

Vaatama suurtele raskustele majanduslanguse perioodil on põllumehed oma ettevõtted toimimas hoidnud, mistõttu on tööpuudus väiksem, kui olla võiks. 2011. ja 2012. aastal suurenes põllumajanduses hõivatute arv 2010. aastaga võrreldes 2 100 inimese (+12,2%), kuid 2013. ja 2014. aastal vähenes vastavalt 1 600 võrra (-8,3%) ja 1 500 (-8,5%).

2013. aastaks majapidamiste kiire kadumine peatus, sest maaomanikud ei kiirusta enam tootmisest loobumisel oma maid rendile andma, vaid eelistavad PRIA toetatavaid maid ise hooldada. 2013. aastaks oli 9% suurte, vähemalt 100-hektariste majapidamiste kätte koondunud 74% kasutatavast põllumajandusmaast, 62% loomakasvatusest ja nad andsid 73% standardtoodangust.

Samal ajal on kasvanud ettevõtete arv, kes ei tegele põllumajanduse, kalapüügi, jahinduse või metsandusega. Tõusnud on ka mittepõllumajanduslike ettevõtete osakaal kõikide maapiirkonna ettevõtete hulgas. Osa ettevõtjatest on jätkanud põllumajanduslikku tegevust, kuid selle kõrval oma tegevust mitmekesistanud ka mittepõllumajanduslike tegevustega.

[10] Statistikaamet, http://www.stat.ee/49283
[11] Vt viidet nr 5.

Tegutsevate ettevõtjate elujõulisuse ja jätkusuutlikkuse suurendamiseks on vaja valdade ettevõtlust ka edaspidi mitmekesistada, mis omakorda aitab kaasa uute ja alternatiivsete töökohtade loomisele maapiirkonnas, kompenseerides efektiivsuse tõusuga põllumajandusest vabanevaid töökohti. Majandustegevuse mitmekesistamine ja kõrvaltegevuste olemasolu põllumajandustootjatel aitab muuta maapiirkonda töökohana atraktiivsemaks, aidates kaasa väljakutsele tagada maapiirkondade tasakaalustatum areng.

Maal on aktiivselt edendatud nii maaturismi kui ka muu teeninduse valdkondi ning üha enam on pööratud tähelepanu kohaliku toidu ja käsitöö väärtustamisele.

Majandustegevuse mitmekesistamise toetamiseks maapiirkonnas oli ette nähtud Maaelu arengukava 2007–2013 raames meede 3.1 „Mitmekesistamine mittepõllumajandusliku tegevuse suunas“ ja meede 4 „Leader“. Meetme 3.1 üldine eesmärk oli maapiirkonnas tegutsevate ettevõtjate elujõulisuse ja jätkusuutlikkuse suurendamine läbi maapiirkonna ettevõtluse mitmekesistamise ning sellega uute töökohtade loomisele kaasaaitamine. Leader-meetme üldeesmärk oli kohaliku algatuse edendamine, aidates läbi maapiirkonna sisemiste arenguvõimaluste parema kasutamise kaasa põllumajanduse ja metsanduse konkurentsivõime, keskkonna ja paikkonna ning eriti maapiirkonna elukvaliteedi parandamisele ja majandustegevuse mitmekesistamisele. Maaelu arengukava 2014-2020 raames jätkub nimetatud meetmete rakendamine.

Eelmise perioodi meetme 3.1 jätkumeetmeks on meede 6.4 „Investeeringud majandustegevuse mitmekesistamiseks maapiirkonnas mittepõllumajandusliku tegevuse suunal“. Meetme 6.4 üldeesmärgiks on maapiirkonnas (eelkõige keskustest eemalejäävates piirkondades) püsiva majandusliku baasi ning sobivate ja atraktiivsete töökohtade loomise soodustamiseks maaettevõtluse mitmekesistamine ja arendamine. Eelnevast tulenevalt pööratakse meetme 6.4 raames varasemast suuremat tähelepanu just töökohtade säilitamisele ja loomisele maapiirkonnas. Maaelu arengukava 2014–2020 raames rakendatava Leader-meetme üldeesmärgiks on tegevuspiirkondade tasakaalustatud arendamine läbi Leaderi põhielementide rakendamise. Spetsiifilisteks eesmärkideks on:

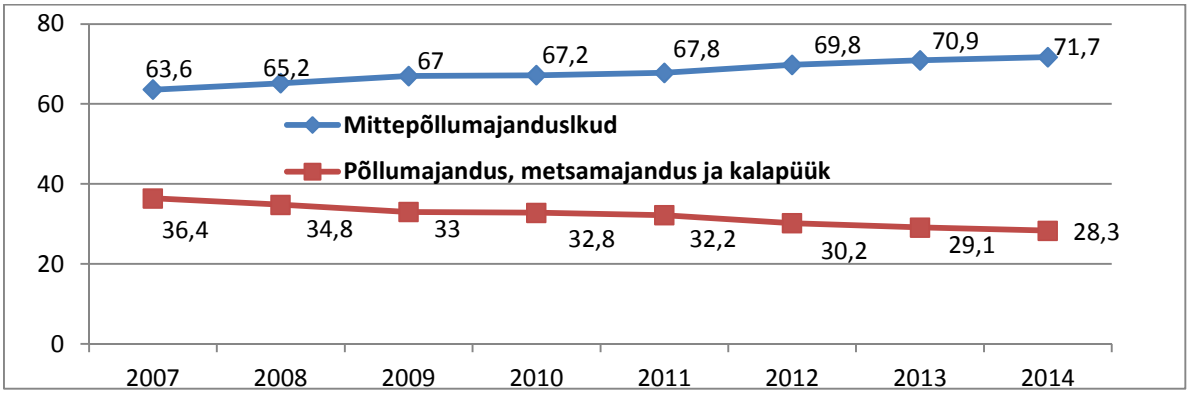
- ettevõtjate konkurentsivõime tõstmine, eelkõige läbi ühistel tegevustel põhinevate tegevuste rakendamise;
- sotsiaalse kaasatuse edendamine luues uusi töökohti, kaasates kohaliku arengu strateegia ettevalmistamise ja elluviimise protsessi kohalikud elanikud ning parandades teenuste kättesaadavust muuhulgas läbi IT-teenuste parema kättesaadavuse;
- piirkondlike eripärade parem rakendamine, sh kohaliku toidu arendamine;
- uuenduslike lahenduste leidmise ja kasutuselevõtmise soodustamine, sh kogukonnateenuste arendamisel, ning;
- kohaliku tasandi valitsemise parendamine läbi erinevate osapoolte kaasamise.

EMÜ analüüsid näitavad ühtlasi, et valdade tööstusettevõtted on üldjuhul vähe investeerinud, kulub palju inimressurssi, valmistatakse suhteliselt odavat madalatehnoloogilist toodangut ning osutatakse väikese lisandväärtusega teenuseid, mis ei võimalda suurendada tootlikkust. Tootlikkust

on võimalik kasvatada peamiselt toodete ja teenuste edasiarendamisega ning samas valdkonnas keerukamate ning kallimate toodete ja teenuste pakkumisega ehk liikudes tootmise väärtusahelas ülespoole.

Eesti ettevõtjate puuduseks on jätkuvalt nõrk rahvusvaheline turupositsioon ning rahvusvaheliselt tugevate brändide vähesus, mis tuleneb suuresti vähestest investeeringutest teadus- ja arendustegevusse ning innovatsiooni, ebapiisavast turunduse kogemustest ja spetsialiseerumisest ning rahvusvahelistumiseks ja ekspordi käivitamiseks ning edasiarendamiseks vajalike oskuste ja sidemete nappusest.

Joonis 5. Mittepõllumajanduslike ettevõtete osakaal maapiirkonnas kõikide valdade ettevõtete hulgas[12] (%)

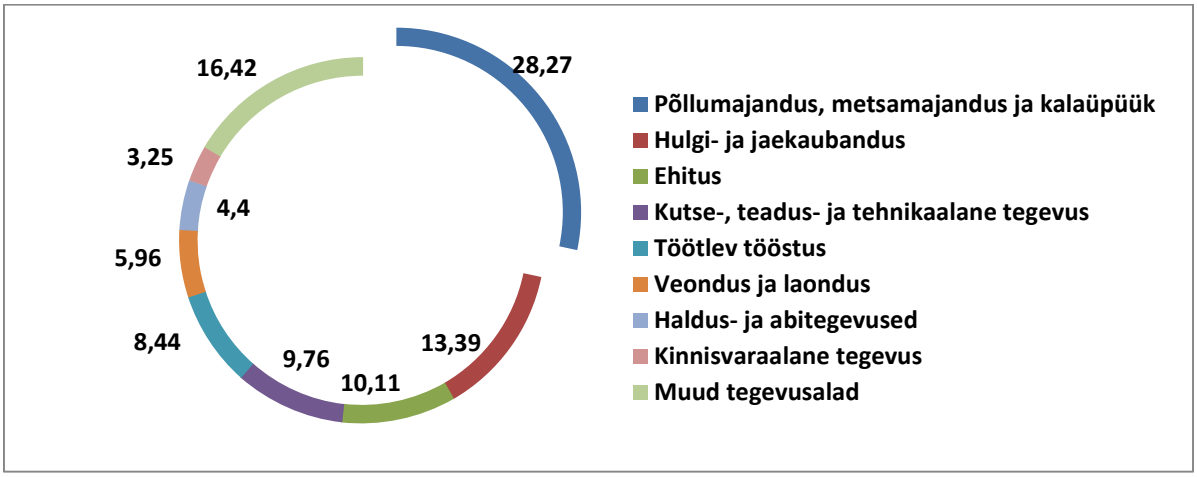

Allikas: Statistikaamet.

Perioodil 2004–2010 on tertsiaar- ja sekundaarsektori osakaal kasvanud 52%-lt 67%-ni, mis tõdeb seda, et peale EL liitumist on maapiirkonnas kasvanud nimetatud sektoritesse kuuluvate ettevõtete arv kiiremini kui primaarsektorisse kuuluvate ettevõtete arv. Valdade ettevõtete 2014. a põhilised tegevusalad on kujutatud joonisel 6.

[12] Mittepõllumajanduslik ettevõtlus hõlmab endas kõiki tegevusalasid (sekundaar- ja tertsiaarsektorit), välja arvatud põllumajandust, metsamajandust ja kalapüüki (primaarsektorit).

Joonis 6. Valdade tegutsevate ettevõtete põhilised tegevusalad, 2014. a (%)

Allikas: Statistikaamet.

2011, 2012. ja 2013. ning 2014. aastal kasvas mittepõllumajanduslike ettevõtete osakaal maapiirkondade ettevõtete hulgas vastavalt 68%, 70% ja 71%ni ning 71,7%ni. Näitaja muutumistrend on aeglane, mistõttu võib seatud eesmärk 2015. aastaks (75%) tõenäoselt saavutamata jääda.

Primaarsektori ettevõtetele (28,3%) järgnevad osakaalu poolest hulgi- ja jaekaubanduse ettevõtted (13,4%), ehitusettevõtted (10,1%) ja kutse-, teadus- ja tehnikaalase tegevusega seotud ettevõtted (9,8%) ning töötleva tööstuse ettevõtted (8,4%). Seega praegu tähendab ettevõtlus maapiirkonnas juba eelkõige teenindusega tegelevaid ettevõtteid.

Maksu- ja Tolliameti (MTA) registris oli 2014. aasta lõpu seisuga 10 198 ettevõtjat, kes olid märkinud oma tegevusalaks põllumajanduse[13]. Nendest juriidilisi isikuid oli 2 456 ja füüsilisest isikust ettevõtjaid (FIE) 7 742. Võrreldes 2013. aastaga on põllumajanduse tegevusala märkega ettevõtjate arv kokkuvõttes suurenenud 3% (270 ettevõtja võrra). Seejuures vähenes füüsilisest isikust ettevõtjate arv 200 võrra, aga suurenes põllumajandusega tegelevate juriidilisest isikust ettevõtjate arv 470 võrra.

Seega järjest olulisemaks peetakse maapiirkondade kompleksset arengut, jätkusuutlikkust ja heaolu ning loodussäästlikku majandamist. Osa põllumehi on seotud ka mitmekesistavate tegevustega: kohalikule turule orienteeritus, mahetoodang, looduse väärtustamise, keskkonnakaitse ja avalike hüvede loomisega. Multifunktsionaalsus hõlmab enda alla ka tegevusi, nagu näiteks agroturism, mahepõllumajandus, toiduks mittekasutatavate toodete tootmine ja töötlemine ning toodete müük tootmisüksuses kohapeal, mille kaudu luuakse avalikke hüvesid.

[13] Isikud, kes tegutsevad järgmistel tegevusaladel vastavalt EMTAK koodidele:
1. Põllukultuuride kasvatus; puu- ja köögiviljakasvatus; aiandus (EMTAK kood 011);
2. Loomakasvatus (EMTAK kood 012);
3. Ühendatud taime- ja loomakasvatus (segapõllumajandus) (EMTAK kood 013);
4. Taime- ja loomakasvatust teenindavad tegevusalad, v.a veterinaaria; maastikukujundus (EMTAK kood 014);
5. Jahindus, karusloomade küttimine ja ulukikasvatus ning neid teenindavad tegevusalad (EMTAK kood 015);
6. Põllumajandus, jahindus ja neid teenindavad tegevusalad (EMTAK kood 010).

Majanduskriisi aastatel 2009–2010 ning järgnenud aastatel toimus maal töökohtade vähenemine primaarsektoris. Tänu parematele toetuse saamise võimalustele 2011. aastal ning parematele põllumajandussaaduste ning toidu hindadele oli võõrkapitali kättesaadavus kõige parem toiduainetetööstuse ja põllumajanduse valdkondades. EMÜ uuringu andmetel[14] oli majanduskriisi mõju kõige vähem tuntav toiduainetööstuses, samas ka majanduskasv mõjutas neid teistest vähem. Seda võib selgitada asjaoluga, et ka majanduskriisi aastatel püsisid toidu hinnad pigem kriisile eelnenud kümne aasta keskmisest tasemest kõrgemal.

Teenindussektori ettevõtete osakaal ületas 50% kõigist ettevõtetest veerandis maapiirkonna kohalikes omavalitsustes (edaspidi KOV), sh 13%-s KOVidest moodustasid tertsiaarsektori ettevõtted rohkem kui 60% ettevõtetest. Teenindussektori ettevõtete osakaal on suurim Põhja-Eestis, kus Viimsi vallas oli see (81,2%) kõige suurem. Teenindussektori ettevõtete kontsentratsioon on suurem ka Raplamaa põhjaosas, Tartu, Pärnu, Kohtla-Järve, Kuressaare ümbruse valdades, Türi vallas jms. Lõuna-Eestis Viljandi, Valga ja Võru ümbruses on tertsiaarsektori ettevõtete osakaal väiksem[15].

Lisandväärtus töötlevas tööstuses on meil aga veel kordades madalam, kui Euroopa Liidu edukamates riikides ja on seotud selle sektori struktuuriga, kus vaatamata arengule aastatel 2006-2011 (kasv 89%) domineerivad valdavalt võrdlemisi madala lisandväärtusega allhankele keskendunud ettevõtted. Ekspertide seisukohalt peab meie töötlev tööstus läbima nii struktuuri- kui ka tehnoloogilise muutuse, saavutamaks kõrge tootlikkuse, toodangu kvaliteedi ja efektiivsuse. Siin mängib võtmerolli asjaolu, et meie tööstusettevõtted on suures osas allhankijad ning on paljuski emafirmade otsustada, kuidas kajastatakse toodang raamatupidamises ning kui palju väärtust juurde toodetakse.

Võti peitub ka meie ekspordi sisus: kas ekspordime tööd või teadmisi. Ainult töö eest tänases maailmas palju ei maksta. Ka kõrgtehnoloogiliste toodete hinnas moodustab tööliste töö kauba väärtusest väikese osa. Enamik väärtusest luuakse laborites ja konstrueerimisbüroodes ning veel enam firmade müügiosakondades. Kahjuks aga Eesti eksport enamikul juhtudest neid komponente veel ei sisalda.

Toiduainetööstus on võrreldes töötleva tööstuse tegevusalade keskmisega küllaltki sama tööviljakuse tasemega tööstusharu. Toiduainetööstuses loodi 2014. aastal 22 000 eurot lisandväärtust töötaja kohta ehk 11% rohkem võrreldes eelmise aastaga, mis on üle 2 korra rohkem kui töötlevas tööstuses keskmiselt (4,7%). EL-i keskmine oli üle 45 tuhande euro. Naaberriikidega võrreldes on meie tööviljakus ca 3 korda madalam kui Rootsis ja Soomes, kuid Läti ja Leeduga võrreldes oli näitaja kõrgem, vastavalt 70% ja 45%.

Konkurentsivõime seisukohalt on lahenduseks innovatsioon, juurdepääs kaasaegsele tehnoloogiale ja suurem toodetav majanduslik lisandväärtus, keskkonnasäästlik majandamine ning toodangu kõrge kvaliteet. Heade palkadega ja kõrge elustandardiga majandus saab aga tööhõivet tagada ainult siis, kui tööjõud on produktiivne. Selleks on vaja, et ettevõtted oleksid innovaatilised.

[14] Uuring „Maapiirkonna ettevõtjate olukord, arengutrendid ning toetusvajadus“, Majandus- ja sotsiaalinstituut, Eesti Maaülikool. Tartu 2012.
[15] Uuring „Maapiirkonna ettevõtjate olukord, arengutrendid ning toetusvajadus“. EMÜ, Tartu 2012.

5 Valdade ettevõtted töötajate arvu järgi

Võrreldes 2008. aastaga on 2014. aastal valdade ettevõte arv suurenenud 1,6 korda, kuid kasv on saavutatud põhiliselt mikroettevõte arvukuse suurenemisest 14 045 võrra (22 802-st kuni 36 848-ni).

Suuremate (250 ja enam töötajat) ettevõtjate arv suurenes 22-st 33-ni (+50%). Väikeettevõtete (10–49) arvukus on vähenenud 130 võrra (-7,4%) ja keskmise suurusega ettevõtete (50–249 töötajat) arv on suurenenud 11 võrra (+3,7%).

Tabel 4. Valdade ettevõtted töötajate arvu järgi, 2008 ja 2014

Maakond	Kokku		Vähem kui 10		10–49		50–249		250 ja enam	
	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014
Harju	6261	10 592	5648	9959	510	470	93	110	10	18
Hiiu	420	888	399	860	15	22	5	7	0	0
Ida-Viru	1480	1981	1316	1848	134	111	26	17	4	5
Jõgeva	1090	1538	1033	1471	50	57	7	10	0	0
Järva	1121	1571	994	1464	105	92	21	12	1	0
Lääne	892	1238	823	1177	60	49	9	14	0	0
Lääne-Viru	1911	2751	1729	2578	160	150	18	20	4	3
Põlva	972	2038	910	1954	51	67	11	15	0	2
Pärnu	2341	3201	2183	3064	138	120	19	15	1	2
Rapla	1845	2769	1672	2631	146	117	26	21	1	0
Saare	1156	1807	1089	1741	61	60	6	5	0	1
Tartu	2070	3507	1891	3303	160	181	19	22	0	1
Valga	821	1161	762	1093	49	36	10	13	0	0
Viljandi	1434	2026	1343	2004	78	70	13	14	0	0
Võru	1084	1749	1020	1701	50	35	13	12	1	1
KOKKU	**24 898**	**38 817**	**22 802**	**36 848**	**1767**	**1637**	**296**	**307**	**22**	**33**

Allikas: Statistikaamet.

Vaadeldava ajavahemiku jooksul on toimunud mikroettevõtete arvu suurenemine kõigis maakondades, suurem kasv oli Hiiumaal (2,2 korda), Põlvamaal (2,1 korda) ja Harjumaal (1,8 korda). Kui 2008. aastal moodustasid mikroettevõtted 91,6% kõigist valdade ettevõtetest, siis 2014. aastal juba 94,9%. Vastavad Eesti keskmised näitajad olid 87,8% ja 93,7%.

Keskmise suurusega ettevõtete suurim juurdekasv oli Harjumaa (17 ettevõtet), Läänemaa (5 ettevõtet) ja Põlvamaa (4 ettevõtet) valdades, seitsmes maakonnas toimus nende ettevõtete arvukuse vähenemine (suurem oli Ida-Viru ja Järva (-9) ning Rapla maakonnas (-5 ettevõtet).

Keskmise suurusega ettevõtete osatähtsus valdades on vaadeldaval perioodil vähenenud 1,2%-lt kuni 0,8%-ni, Eestis tervikuna aga 2%-lt kuni 1,0%-ni.

Väikeetevõtete arvu kasv oli neljas maakonnas: Tartu maakonnas - 21 ettevõtet (+13,1%), Põlva - 16 ettevõtet (+31,4%) ja Hiiu ning Jõgeva maakonnas – 7 ettevõtet (vastavalt +40% ja +14%).

Suurem kahanemine oli Rapla maakonnas – 29 võrra (-19,9%), Ida-Virus – 23 väikeetevõte võrra (-17,2%) ja Harjumaal – 40 ettevõtet (-7,8%). Väikeettevõtete osatähtsus valdades on kõnealuse ajavahemiku jooksul vähenenud kokkuvõttes 7,1%-st kuni 4,2%-ni, Eestis tervikuna aga 5,1%-ni.

Suurettevõte arv kasvas kõige enam Harjumaal (8 ettevõtte võrra) ja Põlvamaal (2 ettevõtte võrra). Kui 2008. a oli Järva- ja Raplamaal üks suurettevõte, siis 2014. a neid ei olnud. Suurettevõte osatähtsus valdades on nimetatud ajavahemiku jooksul olnud 0,08% tasemel, kuid Eestis tervikuna vähenenud 0,26%-st kuni 0,16%-ni ettevõtete üldarvust.

Kuna valdav osa valdade ettevõtetest on mikro- ja väikeettevõtted (vastavalt 1–9 ja 10–49 tööga hõivatud isikut), siis paljude ettevõtete investeerimise, laienemise ja töökohtade loomise võime on kesine ning konkurentsivõime ebapiisav. Alla 10 töötajaga ettevõtete (mikroettevõtted) osatähtsus on valdades keskmiselt 94,9%, sealhulgas esmasektoris 96,3%, töötlevas tööstuses aga 73,1%.

6 Kokkuvõtteks

Valdades oli 2014. aastal 38 817 statistilisse profiili kuuluvat ehk tegutsevat ettevõtet, mis moodustas 34,1% kõigist Eesti ettevõtetest. Perioodi 2008.–2014. jooksul on valdades tegutsevate ettevõtete arvukus suurenenud 13 919 ettevõtte, ehk 55,9% võrra. Kasv on saavutatud põhiliselt mikroettevõte arvukuse suurenemisest.

Alla 10 töötajaga ettevõtete (mikroettevõtted) osatähtsus on valdades keskmiselt 94,9%, sealhulgas esmasektoris 96,3%, töötlevas tööstuses aga 73,1%.

Põllumajanduslike majapidamiste vähenemine on toimunud põhiliselt väiksemate, alla 10-hektarilise põllumajandusmaaga majapidamiste arvel. Vähenenud on ka 10 kuni 100-hektariliste majapidamiste arv. Samas kui suurte, üle 100 hektari põllumajandusmaaga majapidamiste arv on suurenenud ligi kaks korda.

2008.–2014. aastail kasvas mittepõllumajanduslike ettevõtete osakaal valdade ettevõtete hulgas vastavalt 65%-st, kuni 72%-ni.

Kõigi maa-asulates elavate töötajate töökohtade asukoha analüüsimisest selgub, et 60% neist töötab linnades registreeritud tööandjate juures. Linnadest pärit töötajatel on maa-asula tööandja poolt loodud töökoht 12% juhtudel. Maa-asulate elanikel, kes töötavad linnade tööandjate töökohtadel, on tulud oluliselt kõrgemad kui samas asulas ja vallas asuva tööandja juures.

Kuna valdav osa valdade ettevõtetest on mikro- ja väikeettevõtted (vastavalt 1–9 ja 10–49 tööga hõivatud isikut), siis paljude ettevõtete investeerimise, laienemise ja töökohtade loomise võime on kesine ning konkurentsivõime ebapiisav. Eesti siseturu ja ettevõtete väiksus nõuab rahvusvahelistel turgudel konkureerimiseks paratamatult jõudude ühendamist ja olemasolevate ressursside efektiivsemat rakendamist. Ettevõtetel tuleb ekspertide seisukohalt senisest enam spetsialiseeruda, mis võimaldab ühiselt investeerida teadus- ja arendustegevusse ning innovatsiooni, samuti ka

efektiivsemalt luua või võtta kasutusele uusi leiutisi, tehnoloogiaid, masinate ja seadmete süsteeme ning oluliselt täiendada teadmisi ja töötada välja ning tootma nõudlust omavaid kvaliteetsemaid tooteid ja teenuseid.

Peamised piirkondlikud erinevused on pealinna regiooni (Tallinn ja Harju maakond) ja ülejäänud Eesti vahel. Seega mängib suuremat rolli piirkond. Seda on eriti märgata Tallinna ja seda ümbritsevate maaomavalitsusüksuste, aga ka mõningate erinevustega Tartu ja selle lähipiirkonna omavalitsusüksuste puhul, mis kuuluvad kõige edukamate omavalitsusüksuste hulka.

Rahvastiku jätkuv koondumine linnapiirkondadesse toob aga ühiskonnale tervikuna kaasa ka täiendavaid kulutusi – vajaduse täiendava infrastruktuuri järele, kasvava surve looduskeskkonnale ning mitmete sotsiaalsete probleemide teravnemise.

Suurim lõhe valitseb jätkuvalt Põhja- ja Kagu-Eesti vahel. Erinevused Eesti piirkondade vahel on suured, mis võib mõjutada kogu Eesti arengut negatiivses suunas. Näiteks, Põlva ja Valga maakonna SKP elaniku kohta on poole väiksem Eesti keskmisest näitajast. Niisugused suured erinevused on väikeses riigis suureks probleemiks, kuna tekitavad ebavõrdsust, pärsivad infrastruktuuri ja majanduse arengut, alandavad veelgi vähem arenenud piirkondade heaolu jms. Sellist olukorda muuta tundub sageli peaaegu võimatu, sest mida suuremaks muutuvad tõmbekeskused, seda atraktiivsemaks muutuvad nad ettevõtetele ja inimestele ning nende piirkondade osatähtsus suureneb veelgi.

Maapiirkondade arengu oluliseks eelduseks on vajalike spetsialistide ja kvalifitseeritud oskustööliste olemasolu, piirkondade oskuslik turundus või neis toodetud toodete ja teenuste turundus ning innovatsiooni soodustamine. Konkurentsivõime seisukohalt on lahenduseks innovatsioon, juurdepääs kaasaegsele tehnoloogiale ja suurem toodetav majanduslik lisandväärtus, keskkonnasäästlik majandamine ning toodangu kõrge kvaliteet. Heade palkadega ja kõrge elustandardiga majandus saab aga tööhõivet tagada ainult siis, kui tööjõud on produktiivne. Selleks on vaja, et ettevõtted oleksid innovaatilised.

Tegutsevate ettevõtjate elujõulisuse ja jätkusuutlikkuse suurendamiseks on vaja valdade ettevõtlust ka edaspidi mitmekesistada, mis omakorda aitab kaasa uute ja alternatiivsete töökohtade loomisele maapiirkonnas, kompenseerides efektiivsuse tõusuga põllumajandusest vabanevaid töökohti. Majandustegevuse mitmekesistamine ja kõrvaltegevuste olemasolu põllumajandustootjatel aitab muuta maapiirkonda töökohana atraktiivsemaks, aidates kaasa väljakutsele tagada maapiirkondade tasakaalustatum areng.

Ääremaa ettevõtete konkurentsivõime tõstmise üheks võimaluseks on aktiivselt rakendada majandusliku ühistegevuse põhimõtteid, toetades ääremaal esmajoones perspektiivsete majandusharude koostööd, mis on suunatud uute töökohtade ja ettevõtete loomisele, mis võimaldavad kohaliku tööjõu ja ressursside paremat rakendamist.

Ettevõtjale saavad abiks olla peamiselt teised ettevõtjad, äripartnerid ja investorid. Selleks tuleks kavandada ka äritreenerite võrgustiku väljaarendamist, kes aitavad potentsiaalsetel ettevõtjatel oma ettevõtte asutamiseni jõuda ja väljakujunenud ettevõtetel uusi sihte seada ja edasi areneda.